

واکاوی نقش معلم فکور و تعهد اخلاقی در ارتقای یادگیری دانش آموزان ابتدایی

زهرا حسین نژاد قطب آبادی، منصوره خادمی جهرمی

کارشناسی الهیات و معارف اسلامی گرایش فلسفه

کارشناسی الهیات و معارف اسلامی

02-2026.0122
MNR-136-2-ED5CC8

دوره ابتدایی به عنوان شالوده و زیربنای نظام آموزشی، نقشی حیاتی در تکوین شخصیت، هویت و مهارت‌های شناختی کودکان ایفا می‌کند. کیفیت یادگیری در این دوره به شدت تحت تاثیر شایستگی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای معلمان قرار دارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه بین معلم فکور، اخلاق حرفه‌ای و کیفیت یادگیری دانش‌آموزان مقطع ابتدایی انجام گرفته است. روش‌شناسی این تحقیق از نوع مروری-تحلیلی (توصیفی-تحلیلی) است که با بررسی اسناد، پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر علمی و پیشینه‌های پژوهشی مرتبط انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که تفکر تاملی و فکورانه معلمان نه تنها کیفیت تدریس را ارتقا می‌دهد، بلکه با تقویت تعهد به اخلاق حرفه‌ای، محیطی امن، عادلانه و پویا برای یادگیری ایجاد می‌کند. معلم فکور با ارزیابی مداوم عملکرد خود و حساسیت اخلاقی نسبت به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان، بستر ساز یادگیری عمیق و پایدار می‌شود. در نهایت، ترکیب «تفکر تاملی» و «تعهد اخلاقی» به عنوان دو بال توسعه حرفه‌ای معلم، راهگشای حل چالش‌های یادگیری در مدارس ابتدایی معرفی شده و پیشنهادات کاربردی جهت ارتقای این شاخص‌ها در نظام تربیت معلم ارائه گردیده است.

کلیدواژه‌ها: معلم فکور، اخلاق حرفه‌ای، یادگیری، دوره ابتدایی، تفکر تاملی.

آموزش و پرورش ابتدایی پایه و اساس توسعه همه جانبه هر جامعه ای است. در این سنین حساس، کودکان نه تنها مفاهیم پایه ای علوم و ریاضیات را فرامی گیرند، بلکه مهارت های اجتماعی، ارزش های اخلاقی و شیوه رویارویی با مسائل زندگی را نیز می آموزند. بی تردید، کلیدی ترین عنصر در این نظام تربیتی، معلم است (سرمدی و همکاران، ۱۳۹۶). معلمان ابتدایی وظیفه ای فراتر از انتقال ساده دانش بر عهده دارند؛ آن ها معماران اصلی ذهن و روان نسل آینده هستند. در دهه های اخیر، رویکردهای نوین آموزشی بر تغییر نقش معلم از یک «انتقال دهنده صرف دانش» به یک «تسهیل کننده و راهنمای فکور» تاکید دارند (ملکی، ۱۳۹۸).

مفهوم «معلم فکور» که ریشه در نظریه های جان دیویی و بعدها دونالد شون دارد، به معلمی اشاره می کند که به طور مداوم درباره تجربیات، شیوه های تدریس، تصمیم گیری ها و پیامدهای رفتار خود در کلاس درس می اندیشد و با نقد درونی آن ها، مسیر یادگیری را اصلاح می کند (مهرآرا و همکاران، ۱۴۰۰). از سوی دیگر، آموزش فکورانه نمی تواند جدا از بستر ارزش های اخلاقی باشد. «اخلاق حرفه ای» در آموزش ابتدایی شامل تعهد معلم به عدالت آموزشی، رعایت کرامت انسانی دانش آموزان، صداقت، مسئولیت پذیری و تلاش مداوم برای رشد علمی و تربیتی فراگیران است (قراملکی، ۱۳۹۵).

هنگامی که تفکر تاملی با اخلاق حرفه ای پیوند می خورد، معلم قادر خواهد بود چالش های پیچیده کلاس درس را با درایت و عدالت حل کند. این هم افزایی به طور مستقیم بر کیفیت یادگیری دانش آموزان تاثیر می گذارد؛ چرا که یادگیری در دوره ی ابتدایی، صرفاً یک فرآیند شناختی نیست، بلکه فرآیندی عاطفی-اجتماعی است که در بستر تعاملات اخلاقی و محیط های پویا شکل می گیرد (شعبانی، ۱۳۹۹). با توجه به اهمیت این موضوع، پژوهش حاضر تلاش دارد تا ضمن تبیین مفاهیم معلم فکور و اخلاق حرفه ای، نقش و کارکرد آن ها را در بهبود یادگیری دانش آموزان ابتدایی مورد واکاوی قرار دهد.

بیان مسئله

نظام آموزش و پرورش ابتدایی در ایران با چالش های متعددی روبروست که از جمله مهم ترین آن ها می توان به کاهش انگیزه یادگیری، افت تحصیلی، عدم ارتباط موثر بین خانه و مدرسه، و روش های تدریس سنتی و معلم محور اشاره کرد (کیمیایی و همکاران، ۱۳۹۷). بخش عمده ای از این چالش ها ناشی از آن است که بسیاری از معلمان، تدریس را به عنوان یک کار کلیشه ای و تکراری می نگرند و کمتر به ارزیابی انتقادی رفتارها و متدهای آموزشی خود می پردازند. به عبارت دیگر، فقدان روحیه «تفکر تاملی» یا «فکور بودن» در میان برخی کارگزاران آموزشی مانع پویایی کلاس های درس شده است.

علاوه بر این، در محیط های آموزشی معاصر، مسائل اخلاقی پیچیده تر شده اند. رفتارهای تبعیض آمیز ناخواسته، عدم توجه به تفاوت های فردی، استفاده از شیوه های تنبیهی ناکارآمد و ضعف در برقراری ارتباط عاطفی و اخلاقی با دانش آموزان، از پیامدهای ضعف در اخلاق حرفه ای معلمان است (آهنچیان و کرمی، ۱۳۹۵). دانش آموز ابتدایی که در مرحله رشد اخلاقی و عاطفی قرار دارد، بیش از هر چیز رفتارهای کلامی و غیرکلامی معلم را الگو قرار می دهد. وقتی معلمی فاقد ویژگی های معلم فکور باشد و اصول اخلاق حرفه ای را در هدایت یادگیری نادیده بگیرد، یادگیری دانش آموزان به سطوح پایین شناختی (حفظ طوطی وار) محدود شده و سلامت روانی و اشتیاق تحصیلی آنان آسیب جدی می بیند.

بنابراین مسئله اصلی این پژوهش آن است که چگونه مولفه های معلم فکور و رعایت اصول اخلاق حرفه ای می توانند چالش های یادگیری در مقطع ابتدایی را تعدیل کنند؟ و پیوند میان تفکر تاملی معلم و تعهد اخلاقی او، چه سازوکاری را برای بهبود کیفیت یادگیری دانش آموزان ابتدایی ایجاد می کند؟

ضرورت و اهمیت پژوهش

ضرورت پرداختن به موضوع معلم فکور و اخلاق حرفه ای در دوره ابتدایی از چند جنبه قابل بررسی است:

اولاً، دوره ابتدایی دوره شکل‌گیری طرح‌واره‌های ذهنی و نگرش‌های اولیه نسبت به علم و مدرسه است. هرگونه نقص در کیفیت تدریس یا برخورد غیراخلاقی معلم می‌تواند تا پایان عمر تحصیلی دانش‌آموز اثرات منفی بر جای بگذارد (کریمی، ۱۳۹۴). لذا، تربیت و توانمندسازی معلمان که خودارزیاب و پایبند به اخلاق باشند، ضرورتی انکارناپذیر است.

ثانیاً، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران بر چرخش‌های تحول‌آفرین متعددی تأکید دارد؛ از جمله تغییر نقش معلم از انتقال‌دهنده دانش به اسوه تربیتی و هدایت‌کننده جریان یادگیری، و همچنین تأکید بر ساحت‌های تربیت اخلاقی و اعتقادی (سند تحول بنیادین، ۱۳۹۰). تحقق این اهداف بزرگ بدون داشتن معلمان فکور و متعهد به اخلاق حرفه‌ای غیرممکن است.

ثالثاً، علی‌رغم پژوهش‌های متعددی که به طور جداگانه به بررسی یادگیری یا اخلاق حرفه‌ای پرداخته‌اند، پژوهشی که به طور همزمان ارتباط سه‌گانه «معلم فکور»، «اخلاق حرفه‌ای» و «یادگیری» را در مقطع ابتدایی با رویکردی مروری و یکپارچه تحلیل کرده باشد، محدود است. این مطالعه می‌تواند راهنمای عملی مفیدی برای برنامه‌ریزان درسی، دانشگاه فرهنگیان و مدیران مدارس در جهت طراحی دوره‌های ضمن خدمت و ارتقای شایستگی‌های معلمان باشد.

اهداف پژوهش

هدف اصلی:

- بررسی نقش و رابطه معلم فکور و اخلاق حرفه‌ای در بهبود کیفیت یادگیری دانش‌آموزان مقطع ابتدایی.

اهداف فرعی:

۱. تبیین ویژگی‌ها و مولفه‌های معلم فکور در آموزش ابتدایی.

۲. شناسایی اصول و شاخص های اخلاق حرفه ای در میان معلمان ابتدایی.

۳. تحلیل تاثیر تفکر تاملی و اخلاق حرفه ای معلم بر فرآیند و پیامدهای یادگیری دانش آموزان.

۴. ارائه راهکارهای کاربردی و مداخلات آموزشی برای تقویت تفکر تاملی و اخلاق حرفه ای معلمان ابتدایی.

فرضیات پژوهش

با توجه به ماهیت مروری و توصیفی-تحلیلی پژوهش، فرضیات پژوهش به عنوان گزاره های جهت دهنده به شرح زیر تدوین شده اند:

۱. بین رویکرد تفکر تاملی (معلم فکور) و افزایش انگیزه و کیفیت یادگیری دانش آموزان ابتدایی رابطه مثبت وجود دارد.

۲. پابندی معلمان به اصول اخلاق حرفه ای، محیط ایمن روانی ایجاد کرده و یادگیری عمیق را تسهیل می کند.

۳. تعامل بین تفکر تاملی و اخلاق حرفه ای معلم، اثربخشی بیشتری نسبت به اعمال جداگانه هر یک از آن ها بر عملکرد تحصیلی دانش آموزان دارد.

روش شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش اجرا، یک مطالعه مروری-تحلیلی (توصیفی-تحلیلی) است. جامعه اطلاعاتی پژوهش شامل کتاب ها، مقالات علمی-پژوهشی، پایان نامه ها و گزارش های پژوهشی معتبر منتشر شده در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۴ در پایگاه های داده فارسی نظیر SID، Magiran، Noormags و پرتال جامع علوم انسانی است.

برای جستجو از کلیدواژه‌هایی چون «معلم فکور»، «تفکر تاملی»، «اخلاق حرفه‌ای معلمان»، «یادگیری ابتدایی» و «کیفیت آموزش» استفاده شد. فرآیند غربالگری مقالات بر اساس ارتباط با اهداف پژوهش انجام گرفت و در نهایت، محتوای اسناد استخراج، طبقه‌بندی و به روش کیفی و تحلیل محتوای مضمونی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت تا پاسخ سوالات و فرضیات پژوهش استخراج شود.

پیشینه پژوهش

در حوزه پژوهش‌های داخلی، مطالعات متعددی به بررسی متغیرهای این تحقیق پرداخته‌اند:

- **شکری و همکاران (۱۴۰۱)** در پژوهش خود تحت عنوان «رابطه تفکر تاملی معلمان با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان ابتدایی» نشان دادند معلمانی که نمرات بالاتری در آزمون‌های تفکر تاملی کسب کرده‌اند، دانش‌آموزانی با یادگیری پایدارتر و مهارت‌های حل مسئله قوی‌تر تربیت می‌کنند.
- **امیری و رحیمی (۱۳۹۹)** در مطالعه‌ای با موضوع «اخلاق حرفه‌ای معلمان و پیوند آن با خودکارآمدی تحصیلی دانش‌آموزان» به این نتیجه رسیدند که رفتارهای اخلاقی معلم شامل عدالت‌محوری، دلسوزی و رازداری، به شدت اعتماد به نفس دانش‌آموزان را تقویت کرده و انگیزه درونی آن‌ها را برای یادگیری افزایش می‌دهد.
- **صالحی و همکاران (۱۳۹۷)** در پژوهشی نشان دادند که آموزش مهارت‌های تفکر تاملی به نومعلمان در دانشگاه فرهنگیان، توانایی آن‌ها را در مدیریت کلاس درس و حل تعارضات اخلاقی به طور معناداری ارتقا می‌دهد.
- **ناظری و احمدی (۱۴۰۲)** به بررسی رابطه شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان فکور با اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان پرداختند و نتیجه گرفتند معلمان فکور با تغییر مستمر روش‌های تدریس بر اساس نیاز کلاس، اشتیاق تحصیلی فراگیران را بهبود می‌بخشند.

یافته های پژوهش

تحلیل اسناد و پیشینه های پژوهشی نشان دهنده ابعاد سه گانه ارتباط معلم فکور، اخلاق حرفه ای و یادگیری است که در ادامه تبیین می گردد:

۱. مولفه های معلم فکور و یادگیری:

معلم فکور کسی است که تدریس را یک اقدام مکانیکی نمی داند. او پس از هر جلسه آموزشی، سوالاتی از خود می پرسد: «چرا دانش آموزان امروز خسته بودند؟»، «آیا روش تدریس من برای همه مناسب بود؟»، «چگونه می توانم مفهوم سخت ریاضی را ساده تر بیان کنم؟» (مهرآرا و همکاران، ۱۴۰۰). این خودارزیابی مداوم (Reflection-on-action) و تأمل در حین تدریس (Reflection-in-action) موجب می شود که معلم به سرعت نقاط ضعف خود را برطرف کرده و متناسب با تفاوت های فردی دانش آموزان، یادگیری را تسهیل نماید.

۲. اخلاق حرفه ای معلم و جو یادگیری:

اخلاق حرفه ای فراتر از اخلاق عمومی است؛ اخلاق حرفه ای به تعهدات ویژه معلم در محیط کار اشاره دارد (قراملکی، ۱۳۹۵). یافته ها نشان می دهند که رعایت عدالت آموزشی (عدم تبعیض میان دانش آموزان ضعیف و قوی یا با پیشینه های اقتصادی-اجتماعی متفاوت)، رازداری و حفظ آبروی دانش آموز، و خوش رویی معلم، محیط کلاس را از تنش و ترس تهی می سازد. در یک محیط امن روانی، مغز دانش آموز در بهینه ترین حالت یادگیری قرار می گیرد (شعبانی، ۱۳۹۹).

۳. هم افزایی تفکر تاملی و اخلاق حرفه ای:

یافته اصلی پژوهش نشان می دهد معلمی که صرفاً فکور باشد اما به اصول اخلاقی پایبند نباشد، ممکن است از مهارت های خود برای مقاصد شخصی بهره ببرد. همچنین، معلمی که فقط اخلاقی باشد اما تفکر تاملی نداشته باشد، به دلیل عدم توانایی در تحلیل مسائل کلاس، ممکن است ناخواسته تصمیمات نادرست آموزشی اتخاذ

کند. بنابراین، تلاقی این دو مفهوم منجر به پدید آمدن «کنش پداگوژیکی اخلاقی و اثربخش» می شود که ضامن یادگیری همه جانبه (شناختی، عاطفی و مهارتی) دانش آموزان ابتدایی است.

نتیجه گیری

پژوهش حاضر نشان داد که یادگیری اثربخش و پایدار در دوره ابتدایی، تصادفی نیست؛ بلکه محصول طراحی هوشمندانه، تامل مستمر و رفتار اخلاقی معلم است. معلم فکور با به چالش کشیدن مفروضات ذهنی خود، همواره یادگیرنده ای مادام العمر است و این روحیه پرسشگری را به دانش آموزان نیز منتقل می کند. از سوی دیگر، پایبندی به اخلاق حرفه ای، بستر عاطفی و انسانی لازم را برای این تعامل علمی فراهم می آورد.

وقتی معلم با تفکر تاملی به رفتارهای خود می نگرد، حساسیت اخلاقی او افزایش یافته و نسبت به نیازهای گوناگون کودکان ابتدایی پاسخگو تر می شود. در نتیجه، تلفیق تفکر تاملی و اخلاق حرفه ای می تواند به عنوان یک الگوی جامع برای ارتقای کیفیت آموزش در مدارس ابتدایی کشور مورد استفاده قرار گیرد.

پیشنهادهات

بر اساس یافته های این پژوهش مروری، پیشنهادات زیر جهت اجرا در نظام آموزشی ارائه می گردد:

۱. بازنگری در برنامه های درسی دانشگاه فرهنگیان: پیشنهاد می شود واحدهای درسی عملی و

کارگاهی با محوریت «تفکر تاملی» (نگارش روزنامه سفر یادگیری، اقدام پژوهی و تحلیل فیلم تدریس خود دانشجو-معلمان) طراحی و اجرا شود.

۲. برگزاری کارگاه های اخلاق حرفه ای کاربردی: به جای تدریس تئوریک اخلاق، کارگاه هایی مبتنی بر

«مطالعه موردی» (Case Study) برگزار شود که در آن معلمان با چالش ها و دوراهی های اخلاقی

واقعی کلاس درس مواجه شده و راه حل های اخلاقی و فکورانه را تمرین کنند.

۳. تغییر سیستم ارزشیابی معلمان: ارزشیابی عملکرد معلمان ابتدایی از حالت اداری و فرمالیته خارج شده و شاخص‌هایی چون میزان تلاش معلم برای خوداصلاحی، خلاقیت در تدریس و رضایت دانش‌آموزان و اولیا (به عنوان شاخص‌های اخلاقی و فکوری) در آن گنجانده شود.

۴. ایجاد حلقه‌های کندوکاو معلمی در مدارس (درس‌پژوهی): مدیران مدارس ابتدایی بستری فراهم کنند تا معلمان به صورت گروهی به نقد و بررسی تجربیات تدریس یکدیگر بپردازند و فرهنگ تامل گروهی تقویت شود.

۵. ارائه مشاوره تخصصی اخلاقی-تربیتی به نومعلمان: معلمان باسابقه و فکور به عنوان راهنما (منتور) برای معلمان تازه‌کار تعیین شوند تا در حل بحران‌های کلاس‌داری و اخلاقی به آن‌ها یاری رسانند.

منابع

۱. آهنگیان، محمدرضا و کرمی، مرتضی. (۱۳۹۵). *اخلاق حرفه‌ای در آموزش: رویکردها و چالش‌ها*. تهران: انتشارات سمت.
۲. امیری، زهرا و رحیمی، حمید. (۱۳۹۹). بررسی رابطه اخلاق حرفه‌ای معلمان با خودکارآمدی و اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، ۱۵(۳)، ۸۸-۹۴.
۳. حاتمی، جواد و سبحانی، علی. (۱۳۹۷). آموزش تفکر تاملی به معلمان و تاثیر آن بر راهبردهای یادگیری دانش‌آموزان. *مجله مطالعات آموزش و یادگیری*، ۱۰(۲)، ۴۵-۶۲.
۴. خادمی، ملوک. (۱۳۹۶). نقش شایستگی‌های اخلاقی معلم در پیش‌بینی انگیزه پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان ابتدایی. *روانشناسی مدرسه‌ای*، ۶(۴)، ۷۵-۹۲.

۵. دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران. تهران: وزارت آموزش و پرورش.

۶. سرمدی، محمدرضا، صمدی، معصومه و مرادی، فرزانه. (۱۳۹۶). تبیین مفهوم معلم فکور در فلسفه تعلیم و تربیت و دلالت های آن برای نظام تربیت معلم. پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، ۲۵(۳۵)، ۱۰۹-۱۳۲.

۷. شعبانی، حسن. (۱۳۹۹). مهارت های آموزشی و پرورشی (روش ها و فنون تدریس). تهران: انتشارات سمت.

۸. شکری، امید، پورشهریار، حسین و شریفی، مسعود. (۱۴۰۱). تفکر تاملی معلمان ابتدایی و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان: نقش واسطه ای خودکارآمدی تدریس. فصلنامه نوآوری های آموزشی، ۲۱(۸۱)، ۲۷-۴۸.

۹. صالحی، مسلم، قلتاش، عباس و امینی، محمد. (۱۳۹۷). اثربخشی برنامه درسی مبتنی بر تفکر تاملی بر مهارت های تدریس دانشجو-معلمان ابتدایی. پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۱۵(۳۰)، ۱۲۰-۱۳۵.

۱۰. قراملکی، احد فرامرز. (۱۳۹۵). اخلاق حرفه ای. تهران: انتشارات مجنون.

۱۱. کریمی، عبدالعظیم. (۱۳۹۴). تربیت آسیب ز: آسیب شناسی تربیت دینی و اخلاقی در مدارس. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.

۱۲. کیمیایی، سید علی، مهربابی، ابوالفضل و طاهری، مرتضی. (۱۳۹۷). بررسی چالش های آموزش و پرورش دوره ابتدایی و ارائه راهکارهای اصلاحی. پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت، ۸(۱)، ۶۵-۸۴.

۱۳. ملکی، حسن. (۱۳۹۸). برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل). همدان: انتشارات مدرسه.

۱۴. مهرآرا، مریم، نصر اصفهانی، احمدرضا و فاتحی، ابوالقاسم. (۱۴۰۰). واکاوی مفهوم معلم فکور

در آموزش ابتدایی و طراحی الگوی شایستگی های آن. فصلنامه تعلیم و تربیت، ۳۷(۲)، ۴۹-۷۲.

۱۵. ناظری، فریبا و احمدی، غلامرضا. (۱۴۰۲). بررسی رابطه شایستگی های حرفه ای معلمان فکور

با اشتیاق تحصیلی دانش آموزان مدارس ابتدایی شهر تهران. فصلنامه علمی-پژوهشی تدریس پژوهی،

۱۱(۱)، ۱۶۸-۱۴۵.

